

Volontärbyråns femårsjubileum

Ideellt arbete är ett omfattande samhällsfenomen eftersom drygt hälften av den vuxna befolkningen arbetar kontinuerligt ideellt, i snitt mellan 13 och 14 timmar per månad. Både den internationella och den svenska forskningen kring ideellt arbete har dominerats av att visa på dess betydelse för samhället och vad som motiverar detta arbete. Som konsekvens har en mängd mycket olikartade insatser rubricerats som ideellt eller frivilligt arbete utan att man riktigt kan sätta fingret på vad som förenar att vara idrottsledare, miljöaktivist eller volontär i Stadsmissionen. Forskare, politiker och samhällsdebattörer har definierat vad ideellt arbete är, ofta utifrån sina forskningsintressen, teoretiska eller ideologiska ståndpunkter.

En andra konsekvens är att man har intresserat sig för den nytta det ideella arbetet har för samhället. Det har setts som en demokratiskola, ett sätt att förändra samhället eller ett sätt att stärka välfärdssamhället. Men vad betyder alla dessa nedlagda timmar för dem som faktiskt utför det? Dessa två konsekvenser kan formuleras som två frågor: vad menar de som arbetar ideellt att det är, och vilken funktion fyller detta arbete i deras liv? Kort sagt, *vilken betydelse har ideellt arbete för dem som utför det?* Detta är den övergripande fråga som mitt avhandlingsarbete kretsar kring.

För att svara på denna fråga har jag intervjuat 40 personer som alla arbetar ideellt. För att fånga upp att det ideella arbetet består av en mängd mycket olikartade former av insatser ville jag att de jag skulle intervjuva gjorde helt olika saker. Jag har intervjuat en grupp som arbetar inom Svenska Naturskyddsförbundet, en väletablerad organisation som får räknas till folkrörelserna. En grupp som arbetar inom Miljöförbundet Jordens Vänner eller Alternativ stad, organisationer som är sprungna ur alternativrörelsen. En grupp föräldrar i Älvsjö AIK som arbetar som tränare och lagledare i sina barns fotbollslag. Och till sist några personer som jag kom i kontakt med via Volontärbyrån, de flesta av dem arbetar inom Röda korset. Eftersom Volontärbyrån hjälpte mig med mina intervjupersoner känns det särskilt roligt att få stå här idag på dess femårs-jubileum.

Eftersom jag är intresserad av det ideella arbetets betydelse studerar jag egentligen inte ideellt arbete. Ekonomer och sociologer studerar vad människor gör när de arbetar ideellt, hur många de är och när de gör det

etc. Jag är teolog vid Uppsala universitet och skriver i ett ämne som heter Tros och livsåskådningsvetenskap. Jag är intresserad av den betydelse människor tillskriver sitt ideella arbete eftersom det berör deras livsåskådningar, närmare bestämt deras samhällssyn och människosyn. Därmed kan man säga att jag studerar hur samhället och människan framträder ur det ideella arbetets perspektiv.

Men vad innebär det att ideellt arbete har en betydelse? Jag menar att för att ideellt arbete skall kunna ha en betydelse krävs tre saker:

För det första måste det ha ett värde i sig själv, det kan inte bara vara ett rationellt sätt att lösa vissa uppgifter som t.ex. staten och marknaden inte klarar av. Då är ju risken att ideellt arbete egentligen är en förskönande omskrivning för oavlönat förvärvsarbete eller samhällstjänst.

För det andra måste dess betydelse vara något mer än de former det ideella arbetet tar sig. För att både fotbollsträning och miljöarbete skall vara ideellt arbete måste det finansieras något som förenar dem.

För det tredje måste ideellt arbete uppvisa någon väsentlig och beständig särart, något som gör att det inte lika gärna kan uppfattas som något som hör familjelivet, företagssektorn eller den offentliga sektorn till.

Eftersom jag ställer dessa tre krav för att jag skall kunna påstå att det ideella arbetet har någon betydelse prövar jag egentligen *om* det ideella arbetet har någon betydelse, och hur den är om det finns någon sådan.

Vad blev då resultatet av dessa fyrtio samtal om vad ideellt arbete är och vad det betyder för människor? Som svar på frågan, ”vad är ideellt arbete?” utkristalliserade sig fem teman:

Ideellt arbete är oavlönat

Intervjupersonerna talar om ideellt arbete som en form av arbete, men eftersom förvärvsarbetet utgör normen för arbete utgör frånvaron av pengar en viktig markör för att kategorisera det intervjupersonerna gör som ideellt arbete och inte som under- eller obetalt förvärvsarbete. Det hindrar dock inte att ideellt arbete kan ge fördelar eller vara stimulerande på olika sätt, ideellt arbete är inte oförenligt med egennyttan, gränsen går vid pengar. Därmed fyller pengar en viktig symbolisk funktion som gräns mellan det ideella arbetet och förvärvsarbete.

Eftersom det ideella arbetet avgränsas mot pengar är det varken underställt tvånget att försörja sig eller instrumentellt, pengar har ju en förmåga att instrumentalisera arbetet. Eftersom ideellt arbete inte är av nödvång och inte uttryck för girighet kan vara uttryck för godhet och originalitet eller autenticitet. Med det menas att det är en handling jag är fri att välja och att själva handlingen är ett uttryck för något jag tycker.

Att ideellt arbete ger uttryck för det som är autentiskt är något många intervjupersoner ger uttryck för. Det innebär att ideellt arbete inte står i konflikt till individualiseringen, något som många forskare ägnat sig åt att studera och oroa sig för. Snarare tycks ideellt arbete vara ett sätt att uttrycka sin individualitet. Eftersom många intervjupersoner ger uttryck för en stark kontrast mellan en degenererad överflödeskultur och det ideella arbetet blir det sätt att visa upp en individualitet eller sin autenticitet gentemot samhället.

Ideellt arbete är till nytta för någon annan.

Att det ideella arbetet är för någon annans väl eller har mottagarnytta är inte bara ett viktigt motiv till ideellt arbete, det skiljer det från att vara en fritidssysselsättning. Att det ideella arbetet också inbegriper ”den andre” gör det till något annat än en hobby som intervjupersonerna konsumerar för nöjes skull. Men dem man vill vara till nytta måste också vara främmande i någon mening, de kan inte ingå i den egna familjen eller vänkretsen för då uppfattas det som något annat. Ideellt arbete måste alltså ha mottagarnytta för någon på tillräckligt stort avstånd från den egna sfären.

Om det ideella arbetet inte skulle vara till nytta menar intervjupersonerna att det är meningslöst. Och sträcker sig inte nyttan utanför den egna privata sfären uppfattas det som privatlivets självklara tjänster och gentjänster, och då är det inte ideellt arbete. Eftersom det ideella arbetet uppfattas som meningslöst om det inte är till nytta menar jag att man kan se det som dess meningskomponent.

Att den andres nytta spelar en så central roll för det ideella arbetets betydelse ger det ett instrumentellt värde, nyttan kan ju ”levereras av vem som helst” (Hultén & Wijkström 2006 s.8). Om det är den andres nytta som egentligen ger det ideella arbetet mening skulle det kunna ersättas med någon annan verksamhet som gjorde samma nytta, men effektivare. Intervjupersonerna värjer sig dock för denna tanke, snarare verkar målmening vara ett bättre sätt att beskriva mottagarnyttans funktion. Det finns ett mål som ger det ideella arbetet mening, men målet måste vara sådant att det inte låter sig uppfyllas på ett enkelt sätt. Jag menar därför att det ideella arbetets betydelse inte uttöms av dess nytta. Nyttan är ett slags transcendent mål, vars syfte är att ge mening utan att för den skull uppfyllas. Om detta är en riktig tolkning har ideellt arbete en betydelse som går utöver dess instrumentella värde.

Ideellt arbete är frivilligt

Att intervjupersonerna så starkt betonar att det ideella arbetet måste vara till nytta gör att man skulle kunna tänka sig att det är förpliktigande. Men så gott som alla hävdar att det är de själva som kan avgöra om de skall

arbetar ideellt och att det är det egna välbefinnandet som avgör hur mycket man bör arbeta ideellt. Även de miljöaktivister som kämpar mot växthuseffekten och de krympande regnskogarna svarar att man bör arbeta ideellt så länge det känns bra. Denna uppfattning tycks vara lika viktig som att det ideella arbetet måste vara till nytta för att vara meningsfullt, vilket kan uppfattas som motsägelsefullt.

Att intervjupersonerna hänvisar till välbefinnandet istället för medborgardygder för att avgöra hur mycket man bör arbeta ideellt tycks stärka vad en del pessimistiska samhällsforskare, nämligen att människor i allt mindre grad bryr sig om det gemensamma goda och i allt högre om det egna välbefinnandet. Jag menar dock att resultaten inte måste tolkas i denna riktning. Jag tror att det snarare är så att det är så viktigt att det ideella arbetet är ett autentiskt uttryck för dessa människor att det inte är möjligt att hänvisa till medborgardygder, politiska uppfattningar eller någon ideologi. Det ideella arbetet måste vara ett uttryck för dem som individer, de måste hänvisa till sig själva när de skall svara på frågan vad som skall avgöra hur mycket man bör arbeta. För att få ihop denna ekvation skildrar människan som naturligt god, får bara människor agera fritt kommer de att hjälpa andra. När de säger att det är deras välbefinnande som avgör betyder det att det är ett uttryck för deras autentiskt goda natur. Jag menar att intervjupersonerna ger uttryck för en optimistisk människosyn och att det ideella arbetet är uttryck för människors naturliga godhet.

Ideellt arbete är ett personligt engagemang

Genom att tala om det ideella arbetet som ett engagemang fäster intervjupersonerna det vid sin egen person, de talar om det som något de tror på, brinner eller kämpar för. Några intervjupersoner säger att deras ideella arbete är uttryck för en ideologi eller livsåskådning, men de säger att det är ett uttryck för den egna och inte organisationens, ideologi. Ideologin är något som de tror på och som handlar om den stora världen. Därmed har den funktionen att förbinda dem som personer med samhället, naturen eller världen.

Ideellt arbete uppfattas ju av många intervjupersoner som uttryck för en naturlig godhet, därför var det intressant att diskutera med dem hur de såg på ideologier som de tar avstånd från men som finns inom civilsamhället. När dessa frågor aktualiseras kom det ideella arbetets begreppsliga godhet i konflikt med idéer som intervjupersonerna uppfattade som stötande. Ingen löser denna konflikt, vilket inte var att vänta. Däremot var det intressant att se hur spänningen mellan den abstrakta universalism och de partikulära samhällsvisioner som präglar civilsamhället (Alexander 1998b s.97) spontant friläggs i några av intervjuerna.

Alla intervjupersoner uppfattar staten på samma sätt, den är neutral och självklar. En mindre grupp beskrev det ideella arbetet som ett sätt att utmana staten för att på så sätt utvidga politiken och demokratisera samhället. De flesta intervjupersonerna beskrev det ideella arbetet som ett alternativ eller komplement till den nödvändiga men opersonliga staten. Genom att arbeta ideellt kan de lösgöra sig ur anonymiteten och agera utanför sin privata sfär med bibehållen autenticitet. En del samhällsforskare har oroat sig för att en stor och anonym stat skall stå i motsatsställning till ideellt arbete och medborgerligt engagemang. Men för de flesta av intervjupersonerna hotar inte staten deras ideella arbete, den är snarare en förutsättning eftersom det är i kontrast till den anonyma staten som det ideella arbetet kan vara autentiskt.

Ideellt arbete är organiserat.

Endast någon enstaka intervjuperson svarade att det ideella arbetet måste vara organiserat. Trots det har jag fogat detta sista tema till de andra fyra. Så mycket av det intervjupersonerna säger förutsätter att det är organiserat som en implicit premis för att vara begripligt. Eftersom det ideella arbetet sker inom ramen för en formell ideell organisation kan det dels frigöras från privatlivets relationer och dels är det ett sätt att närma sig de anonyma människor intervjupersonerna vill vara till nytta. Eftersom organisationen har denna dubbla funktion är den nödvändig för det ideella arbetet. Organisationen avgränsar det ideella arbetet från det anonyma samhället och den intima familjen. Det innebär att intervjupersonerna inte uppfattar vård av äldre anhöriga eller hjälp till vänner som ideellt arbete. Snarare förknippas sådana handlingar med tvång och plikt.

Det ideella arbetets särart är minst uttalat i kontrast till privatlivet eftersom handlingar i båda sammanhangen tillskrivs omtanke och empati, det är också därför som organisationen fyller en så viktig funktion för att avgränsa det ideella arbetet från den privata sfären. Det är i relation till familjesfären som mäns och kvinnors tolkning av det ideella arbetets betydelse skiljer sig som mest. För några av männen är familjen den trygga tillflyktsort man återvänder till efter att ha befunnit sig i det offentliga. För flera kvinnor är det ideella arbetet en möjlighet att komma ur ett trångt familjeliv och kunna tillgodose sina egna behov.

Skulle jag sammanfatta dessa fem teman i en mening skulle jag uttrycka det som att ideellt arbete är människors *autentiska handlande för den andres väl i ett offentligt sammanhang*.

Är dessa fem teman oberoende av om man är fotbollsförälder, miljöaktivist eller arbetar i Röda korset? Alla intervjupersoner stämmer

inte in i alla dessa teman. Att ideellt arbete är oavlönat och att det måste vara till nytta är alla i princip överens om. Därefter är alla inte lika eniga, även om majoriteten av intervjupersonerna beskriver ideellt arbete så att det är förenligt även med de andra temana. Däremot måste alla förhålla sig till dessa fem teman, även om man inte instämmer i dem eller ger dem samma betydelse kan de ses som det ideella arbetets grammatik, den fenomenologiska grundstruktur som utgör det ideella arbetets betydelse.

Vilken funktion har då ideellt arbete för intervjupersonerna?

För många intervjupersoner är ideellt arbete **ett kvalificerat sammanhang**. Det är i någon väsentlig mening, något annat än familjen, den vardagliga rutinen, konsumtion, politik, förvärvsarbetet eller överlevnadens nödtvång. Det är inte bara annorlunda än andra sammanhang, det är också något mer som kan ge mening.

Att göra ett avtryck genom att påverka världen

En grupp intervjupersoner säger att det ideella arbetet har funktionen att vara ett sätt att påverka, förbättra eller bidra till samhället. Några talar om världen och andra om sitt lokala sammanhang, de flesta talar dock om samhället i allmänna ordalag.

Så gott som alla som talar om det ideella arbetets funktion som samhällspåverkan beskriver det så att det är själva formen som gör att det kan ha denna funktion, som ideellt arbete är det personligt. Någon vill dra sitt strå till stacken, någon annan talar om att göra en skillnad, en tredje talar om att hon varit med och gjort sådant som fått betydelse. De talar inte bara eller ens främst om vad de åstadkommer, de talar om sitt bidrag. De talar om samhällsengagemanget som ett sätt att göra ett personligt avtryck i det större och gemensamma samhälle de ingår i.

Det ideella arbetet ger därmed möjlighet till ett personligt engagemang i ett större och gemensamt sammanhang. Det är ett sätt att handla så att de egna uppfattningarna och den personliga samhällsvisionen gör avtryck i något som är större än den egna privata sfären, ideellt arbete blir därmed ett sätt att uttrycka sin identitet.

Att få en social position och att få vara bland likar

Några intervjupersoner arbetar ideellt med att påverka eller bidra till det lokala sammanhang de lever i. Det gäller som vi redan har sett fotbollsföräldrarna som tränar de egna barnen och deras kamrater. Genom sitt ideella arbete lär de känna många barn och deras föräldrar och blir därför kända personer i sitt lokala sammanhang.

Att få vara nyttig och behövd

Att få vara nyttig och behövd är också ett viktigt tema när intervjupersonerna talar om det ideella arbetets funktion. När intervjupersonerna talar om att det är betydelsefullt att vara behövd, handlar det om att få ge till enskilda individer. Att man tycker att det är betydelsefullt att vara till nytta och behövd beror inte på vilken organisation man verkar inom eller vilken arbetsuppgift man har, det är ett genomgående tema.

Att få använda sin kompetens och att kunna göra världen begriplig

Det ideella arbetet är betydelsefullt om det påverkar samhället eller hjälper en människa, men arbetet i sig har också betydelse. Några intervjupersoner säger att det ideella arbetet är betydelsefullt för dem för att de får använda sina kunskaper och färdigheter på ett sätt som berör fler än dem själva.

Att i sitt ideella arbete få handla efter sin övertygelse är att göra verkligheten begriplig. Att förstå verkligheten och uppleva den som meningsfull inbegriper inte bara att förstå eller lära sig utan också att handla i enlighet med vad man tycker och vad man tror sig veta. Det ideella arbete ger utrymme för detta sätt att göra verkligheten begriplig.

Det ideella arbetets existentiella betydelse

Några intervjupersoner talar om att ideellt arbete har funktionen att göra den egna livshistorien meningsfull. En kvinna har vuxit upp i en relativt välbärgad familj som utlandssvensk i fattiga utvecklingsländer. Hon känner stor tacksamhet för allt hon fått under sin uppväxt och vill på något sätt ge tillbaka. I sitt ideella arbete kan hon göra det.

Det ideella arbetet kan också vara ett sätt att komma tillrätta med upplevelser av förluster. En kvinna säger att hon får ångest av alla hemska saker hon läser om i tidningen och att försöka förändra världen och kämpa mot orättvisor är hennes ideella arbete ett sätt för henne att hantera ångesten.

